

Sociale dynamieken in collectieve moestuinen

ERVARINGEN UIT BRUSSEL, VLAANDEREN EN WALLONIË

Anastasia Van den Bossche

Voorwoord	3
Inleiding	5
Begeleiding van collectieve moestuinen	6
Le Réseau de Consommateurs Responsables Asbl	6
Le Début des Haricots en het Collectief ipé	7
Velt vzw	9
Vergelijkend overzicht	10
Sociale dynamieken in collectieve moestuinen	12
Sociaal profiel van het moestuinpubliek	12
Eigenaarschap en participatie	13
De buurt	14
Leiderschap, “trekkers” en kerngroep	16
Aanpassingsvermogen van de groep	17
Individuele en collectieve ruimten in de moestuin	20
Groepsidentiteit en gemeenschappelijke waarden	21
Diversiteit komt niet vanzelf	22
Zeven aanbevelingen voor wie met collectieve moestuinen aan de slag wil gaan	26
Meer weten?	28
Dankwoord	29

Voorwoord

In deze studie trachten we een scherper beeld te krijgen van de sociale dynamieken die schuilgaan achter collectieve moestuinen.

Dankzij de antropologische achtergrond van de auteur wordt de aandacht gevestigd op de menselijke relaties en het sociale weefsel, zowel van binnenuit als van buitenaf. Al snel wordt duidelijk dat collectieve moestuinen niet zomaar kunnen 'neergepoot' worden met de verwachting dat ze het sociale weefsel van een buurt bevorderen.

De vertellende stijl van de ervaringsuitwisseling tussen begeleiders uit heel België bleek bijzonder verrijkend, zowel voor deze studie als voor henzelf. De vergelijking van organisaties uit Brussel, Vlaanderen en Wallonië leert dat de menselijke samenstelling van een groep de werking van een collectieve moestuin sterk bepaalt. Daarnaast speelt ook de context van de buurt een belangrijke rol.

De aanbevelingen uit deze boeiende wisselwerking geven een realistisch houvast voor iedereen die ermee van start wil gaan.

Veel leesplezier.

Luc Galoppin
Directeur Vicinia,
September 2018

Inleiding

Zelf je eigen groenten kweken is weer hip. En dat ook nog samen doen getuigt van zin in sociaal contact. De sociale relaties in collectieve moestuinen over heel België vormen de focus van deze bundel. Wat kunnen we leren van de groepsdynamiek die onvermijdelijk verbonden is aan een plek? Wat betekenen moestuinen voor de sociale dynamiek in een buurt? Is de moestuin een ontmoetingsplaats voor mensen met dezelfde interesses of is het een plek waar burens samenkomen? Of beide?

We laten enkele organisaties aan het woord die jarenlange ervaring hebben met het begeleiden van groepen in collectieve moestuinen. Zij helpen burgergroepen een moestuinproject opzetten en opvolgen. We vonden het interessant om deze organisaties samen te brengen omdat ze grotendeels actief zijn in de verschillende gewesten van België. We stelden ons als doel om uit hun ervaringen eventuele verschillen vast te stellen en gelijkaardige praktijken te ontdekken. In een eerste hoofdstuk stellen we hen voor en bekijken we hoe ze groepen begeleiden. Een tweede hoofdstuk vertelt de verhalen over sociale dynamieken in de moestuinen. Ten slotte geven we enkele aanbevelingen in verband met sociale aspecten en groepsdynamiek voor al wie met collectieve moestuinen van start wil gaan.

Begeleiding van collectieve moestuinen

Allereerst maken we in deze publicatie een verschil tussen volkstuin en collectieve moestuin. In een volkstuin hebben tuiniers vaak een individueel, gehuurd perceel en wordt de organisatie opgenomen door een vereniging of instituut van buitenaf. In een collectieve moestuin beslist een groep tuiniers gezamenlijk over de organisatie en de werking van hun tuin. Bovendien vertrekt in dit laatste geval het initiatief vaak vanuit burgers zelf en wordt samen een groep opgericht. We zullen het hier hebben over organisaties die vooral met de laatste variant van moestuinen werken. We baseren ons op de ervaringen van vier organisaties die voornamelijk werken in de drie verschillende gewesten: Le Réseau de Consommateurs Responsables zijn voor moestuinen voornamelijk actief in Wallonië, Le Début des Haricots en het Collectief ipé werken voornamelijk in Brussel en Velt vzw heeft als grootste werkterrein Vlaanderen.

Le Réseau de Consommateurs Responsables Asbl

Het RCR (Réseau de Consommateurs Responsables - netwerk van verantwoordelijke consumenten) is een vzw die initiatieven rond "duurzame consumptie" bundelt in Wallonië en de Brusselse regio. Het overkoepelt een aantal projecten: GAC (Groupe d'Achat en Commun - groep voor gezamenlijke aankopen), Donnerie (schenking van goederen), Repair Café, SEL (Système d'Échange Local - uitwisseling van diensten, de Franstalige tegenhanger van LETS-groepen in Vlaanderen), RES (Réseau d'Échanges de Savoirs - uitwisseling van kennis) en de collectieve moestuinen. Ze hebben tot doel aan te zetten tot duurzame consumptie en burgers bij te staan bij het lanceren van een nieuw of het versterken van een bestaand initiatief. Het luik moestuinen van het RCR is geconcentreerd in het Waalse Gewest, omdat de plaats in de streek rond Brussel al is ingenomen door andere organisaties.

De hulp van het RCR is gericht op particulieren en verenigingen. Om een nieuw initiatief op te starten, zijn in principe minstens drie tot vijf geïnteresseerden nodig. De vzw werkt ook als tussenpersoon voor individuele personen die aan bestaande initiatieven willen meewerken.

De begeleiding van nieuwe projecten gebeurt in drie opstartsessies, gespreid over zes maanden. De duur van de begeleiding is vrij beperkt omdat het RCR de initiatieven autonoom wil laten werken. Zelf organiseert en leidt het de sessies. Eerst brengt het alle betrokkenen van het project samen (pilotgroep, verenigingen, bureaus, gemeente, ...) tijdens een startavond. De twee andere bijeenkomsten, die plaatsvinden in de moestuin, focussen op de rolverdeling van de harde kern en de werking van de groep. De tuiniers moeten akkoord gaan over ieders rol, de regels, het opstellen van een charter en de manier van communiceren. Voor technische aspecten in verband met tuinieren stuurt het RCR de tuiniers door naar experts. Tijdens de sessies is vooral het creëren van een "wij-doen-het-samen"-gevoel belangrijk, benadrukt het RCR.

Over het algemeen vindt een collectief na zes maanden een manier om in groep te werken. Indien nodig kunnen ze een langere opvolging krijgen door een aantal deskundigen van het RCR-netwerk. Hun rol bestaat erin initiatieven met elkaar in verbinding te stellen door het organiseren van bezoeken en uitwisselingen tussen moestuinen, van dorp tot dorp.

Het RCR stelt ook een andere vorm van begeleiding voor, onder de vorm van bijkomende hulp op aanvraag: voor het leiden van de algemene vergadering, workshops en opleidingen collectieve intelligentie, maar ook bij conflicten. RCR analyseert het beslissingsproces en probeert oplossingen uit de groep naar boven te laten komen door afstand te nemen en op een andere manier te denken. Het biedt documentatie, animatie of stages over geweldloze communicatie aan.

Sinds begin 2018 begeleidt het RCR twee moestuinen in hun opstartproces en biedt het bij gelegenheid steun aan andere initiatieven. In 2017 maakte een tiental moestuinen in het Waalse Gewest van die opvolging gebruik. Toch krijgt de vereniging de laatste jaren minder aanvragen. De vzw Le Début des Haricots, de referentie inzake begeleiding van Brusselse moestuinen, bestrijkt een gedeelte van het terrein in de hoofdstad en verlicht dus de taak. Het lijkt er ook op dat de vraag minder groot is in Wallonië dan in Brussel. "In Wallonië zijn de mensen vertrouwd met een tuin. Als ze een collectieve moestuin opstarten, gaan ze dus op zoek naar een meerwaarde". Die meerwaarde is het kennismaken met andere kandidaat-tuiniers, het gezamenlijk uitwerken van een project en het uitbreiden van hun kennis door opleidingen en praktijkervaring.

“Over het algemeen vindt een collectief na zes maanden een manier om in groep te werken”

Le Début des Haricots en het Collectief ipé

Le Début des Haricots en het Collectief ipé werken samen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Beide organisaties worden door Leefmilieu Brussel gefinancierd en belast met de uitvoering van het regionale beleid inzake steun aan collectieve moestuinen. De eerstgenoemde houdt zich bezig met de begeleiding van collectieve moestuinen bij het opstarten, de tweede creëert een netwerk van bestaande moestuinen.

De vzw “**Le Début des Haricots**” is een organisatie die tot doel heeft burgers te sensibiliseren en te mobiliseren rond het belang van duurzame voeding. Dit doen ze door de stedelijke landbouw in de Brusselse regio te promoten en te ondersteunen. Sinds 2007 is een belangrijk deel van de activiteiten gericht op de begeleiding van burgerprojecten. De vzw omkadert de lancering van nieuwe initiatieven en komt bij gelegenheid tussenbeide om bestaande moestuinen in moeilijkheden te ondersteunen. Voor dat luik van zijn activiteiten is Le Début des Haricots verbonden met Leefmilieu Brussel, de administratie die instaat voor het milieu in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De vzw begeleidt de moestuinen die geselecteerd zijn bij de projectoproep van Leefmilieu Brussel. Elke groep van burgers, burens, kennissen, vrienden, bewoners van hetzelfde gebouw, van een straat of een wijk kan een dossier voorstellen, op voorwaarde dat ze bestaat uit minstens vijf personen en beschikt over een terrein dat ze mag bewerken. Leefmilieu Brussel levert financiële steun, Le Début des Haricots staat in voor de technische en methodologische begeleiding van de groep.

Naast deze begeleiding van burgerprojecten in het kader van de projectoproep van Leefmilieu Brussel werkt Le Début des Haricots ook samen met gemeenten, wijkhuizen en OCMW's.

“Le Début des Haricots wil de autonomie van de groep en het zelfbestuur aanmoedigen”

Sinds de eerste projectoproep, in 2011, heeft Le Début des Haricots 63 collectieve moestuinen begeleid. Ze bieden elk nieuw initiatief iets meer dan een jaar begeleiding. In totaal worden vier à vijf bijeenkomsten op het terrein georganiseerd tijdens het kweekseizoen. De vereniging adviseert de groepen op technisch vlak (inplanting, contact met leveranciers, keuze van de teelt, agro-ecologische landbouwtechnieken, ...) en begeleidt ze ook bij het groepsbeheer en de invoering van een collectief organisatiemodel – nog steeds het meest complexe probleem. De vzw wil de autonomie van de groep

en het zelfbestuur aanmoedigen, zodat alle tuiniers betrokken zijn bij de organisatie van de moestuin en hun verantwoordelijkheid opnemen. Als de groep stevig aan elkaar hangt – gewoonlijk na zowat een jaar – wordt de begeleiding het jaar daarop sterk afgebouwd, afhankelijk van de vragen vanuit de groep.

In tweede instantie houdt Le Début des Haricots zich bezig met de ondersteuning van bestaande moestuinen die problemen ondervinden. De vzw kan gericht ingrijpen bij moeilijkheden met de groepsdynamiek. Voor technische vragen verwijst ze de tuiniers door naar het netwerk van de Moestuinmeesters, deskundigen uit de hele streek.

Het Collectief ipé is een collectief van architecten en stedenbouwkundigen die actief zijn in de lokale ontwikkeling. In 2015 gaf Leefmilieu Brussel hen de opdracht een netwerk van stedelijke moestuinen uit te bouwen. Bedoeling is de moestuinen te ondersteunen via uitwisseling (van kennis, knowhow of materiaal) en onderlinge hulp. Daartoe neemt het collectief verschillende initiatieven:

- De open tuinen: participatieve en pedagogische werven die het Collectief ipé samen met de tuiniers van een moestuin uit het netwerk op het terrein organiseert om een antwoord te bieden op een specifieke vraag. Zo hebben ze al gezamenlijk sessies op poten gezet over de bouw van een systeem voor het opvangen van regenwater, serres of kweekbakken, over de aanleg van een vijver, over het snoeien van fruitbomen, over het aanleggen een kruidenspiraal en een insectenhotel, over de “lasagnecultuur” en over het bouwen van een groen dak over kleine tuinconstructies. De tuiniers van de andere moestuinen die een handje komen toesteken, leren zo technieken die ze later in hun eigen tuin kunnen gebruiken.
- Grote, voor iedereen toegankelijke evenementen zoals de jaarlijkse zadenbeurs, georganiseerd in partnership met Le Réseau des Jardins Semenciers en gevolgd door een conferentie met interessante informatie voor de tuiniers (over zaden, wilde bijen, bodemvervuiling, ...). Daarnaast zijn er ook ontmoetingen met het moestuinnetwerk in Charleroi of bijeenkomsten waarop tuiniers vertellen over hun ervaringen.
- De microprojecten die het collectief uitwerkt op vraag van de tuiniers (hulp bij het uitbouwen van een lokaal netwerk van Molenbeekse tuiniers om de uitwisseling van materiaal, haksel, ... mogelijk te maken; participatieve video met tuinen die minder zichtbaar zijn in het netwerk; opleiding over de manier om invasieve planten in moestuinen onder controle te houden).

Velt vzw

Velt of Vereniging voor Ecologisch Leven en Tuinieren is er voor al wie ecologisch wil tuinieren of koken in Vlaanderen (en Nederland). Naast het aanbod van cursussen over ecologisch tuinieren in je eigen tuin, werkt Velt rond het project van de 'samentuinen'. Onder de noemer samentuin verstaat de organisatie twee aspecten: 'ecologisch' en 'samen'. In een samentuin tuinieren mensen op een ecologische manier en beslist de groep tuiniers samen over het beheer van de tuin. Velt ondersteunde sinds 2006 al meer dan 120 samentuinen.

Velt begeleidt initiatiefnemers die beschikken over een stuk grond en er een samentuin willen opstarten. Andere tuiniers worden aangetrokken via flyers, een infoavond voor geïnteresseerden, burens en andere nieuwsgierige burgers of een tekst in het gemeenteblad.

De professionele ondersteuning van Velt bestaat ten eerste uit 'tuintechnisch' advies. Velt heeft vaste medewerkers die ervaring hebben met het opstarten van samentuinen. Zij geven de initiatiefnemers advies voor de aanleg van de tuin, het gebruik van ecologische materialen, het optimaliseren van de bodem en het opmaken van een inrichtingsplan. Daarnaast is er een grote groep van freelancers die de nieuwe tuiniers de kneepjes van het ecologisch tuinieren leren. Dit gebeurt via theorie- en/of praktijklessen. Tenslotte is er ook ondersteuning op het vlak van groepsvorming. Velt ondersteunt de nieuwe groep tuiniers bij het opstellen van een tuinreglement en een taakverdeling. Eens de samentuin opgestart is, bestaat de mogelijkheid om zich als Velt-werkgroep onder de vlag van Velt te plaatsen.

Voor de cursussen en praktijkbegeleiding steunt de begeleiding van Velt op de principes van het socioculturele vormingswerk. Dat wil zeggen dat de activiteiten laagdrempelig en ervaringsgericht zijn, de beleving en de participatie van tuiniers centraal staat en de begeleiding gebeurt door medewerkers van Velt en/of door degelijk opgeleide praktijkbegeleiders of lesgevers van Velt. Besluitvorming in een samentuin gebeurt idealiter via een participatief proces. Iedereen is medebeheerder van de tuin en geeft hem mee vorm op een eigen manier.

Uit ervaring weten de medewerkers van Velt dat de meeste tuiniers best twee jaar op regelmatige basis praktijkbegeleiding krijgen. In het eerste jaar is de begeleiding vrij intensief, met een tweewekelijks gezamenlijk tuinmoment van maart tot oktober. In het tweede jaar wordt er een maandelijks tuinlesmoment voorzien. Na het tweede teeltseizoen staat een groep tuiniers voldoende stevig op zijn benen om zonder begeleiding verder te kunnen.

Als een groep zich na die twee jaar verzelfstandigt, hebben ze enkele opties. Ze gaan als feitelijke groep verder, ze worden een Velt-werkgroep of ze integreren zich binnen de lokale Velt-afdeling. Bij die twee laatste kan de groep met voordeel Velt-lesgevers inhuren, kadervorming voor vrijwilligers bijwonen en medewerkers van Velt verder inschakelen voor hulp op het vlak van groepsontwikkeling en ecologisch tuinieren. De samentuin wordt dan deel van Velt. De tuiniers kunnen ook individueel lid worden van Velt, maar dit is niet verplicht. Velt is de enige organisatie van de drie met een ledenbestand en waarbij mensen lidgeld betalen. Velt is deels gesubsidieerd door de overheid, maar haalt steeds meer middelen elders (lidgelden, boekenverkoop en opdrachten voor gemeenten).

Vergelijkend overzicht

De belangrijkste gelijkheid tussen de organisaties is dat hun vorm van begeleiding niet alleen focust op het leren tuinieren, maar evenzeer op groepsvorming en sociale aspecten.

Een tweede gelijkheid is een doorgaans gelijkaardig begeleidingstraject. Elke organisatie werkt met een informatiegids om moestuinen op te starten. Deze kan je terugvinden aan het einde van deze publicatie. De organisaties bieden begeleiding aan bij de verschillende fases van een moestuinproject: ze bieden hulp bij het opstarten, begeleiden de groep doorgaans een jaar, geven raad bij problemen en bieden specifieke vormingen aan.

Zijn er nog andere verschillen of gelijkheden tussen de drie organisaties? We vergelijken hier kort de ruimtelijke karakteristieken en politieke contexten van de drie gewesten in het kader van moestuinen.

De verschillen per gewest situeren zich eerst en vooral in de bevolkingsdichtheid. Zo blijkt dat een grotere bevolkingsdichtheid in de stad maakt dat meer mensen op zoek gaan naar publieke "groene ruimten". Dit is minder het geval op het platteland.

In *Wallonië* is er dankzij de lage bevolkingsdichtheid voldoende grond beschikbaar. Vele burgers (of hun familie) zijn al eigenaar van een terrein. Om dat op te waarderen, willen ze verbanden aangaan met een naburige school of een bestaande vereniging. In de stad staat de ruimte echter onder druk en is het moeilijk een ongebruikt stuk grond te vinden. Groene ruimte behouden, dicht bij de natuur leven en opnieuw leren hoe je in je eigen voedsel voorziet, zijn stedelijke noden. Ze zijn onbestaand voor wie woont in een landelijke omgeving waar zoiets altijd heeft bestaan.

We moeten wel een onderscheid maken tussen het landelijke en het stedelijke *Wallonië*. In Namen, bijvoorbeeld, organiseren vele tuiniers zich op wijkniveau en brengen ze een sociaal gevarieerd publiek bij elkaar. In zo'n stedelijke context hangt de sociale cohesie in de moestuin samen met de ligging en zijn de tuinieren vaak buren. In meer landelijke zones ziet het RCR eerder "gemeenschappen" ontstaan: deelnemers die dezelfde waarden delen, gelijkaardige levensprojecten hebben, zich in dezelfde sociale klasse situeren en elkaar dan vinden in de collectieve moestuin. Dankzij deze initiatieven kunnen inwoners die ver van elkaar wonen toch een groep vormen.

In de *Brusselse* context zouden de hoge bevolkingsdichtheid en het gebrek aan bewerkbare groene ruimte de burgers doen verlangen naar een "terugkeer naar de natuur". Het gebied is sterk bebouwd en het is soms moeilijk om een terrein voor een moestuin te vinden. Maar volgens Le Début des Haricots blijven de mogelijkheden talrijk: platte daken, gronden die toebehoren aan openbare of semiopenbare instellingen (verenigingen, OCMW's, administraties, sociale huisvestingsmaatschappijen), of langs wegen of op stoepen. Er zijn voldoende eigenaars die hun terrein voor een dergelijk project ter beschikking willen stellen, maar jammer genoeg zijn de afspraken over het gebruik van de gronden vaak van tijdelijke aard en is er dus geen garantie dat de projecten een blijvend karakter krijgen. Door de grote druk van de vastgoedmarkt in het Brusselse gebeurt het dan ook dat moestuinen enkele jaren na het opstarten weer verdwijnen.

De context van *Vlaanderen* is er één van dichte bevolking en bebouwing, zowel op het platteland als in steden. Bij Velt stellen ze dat je met wat geluk en goed netwerken beslist toch een veelbelovend perceel kan vinden. Een braakliggend stuk grond, een gewezen voetbalveld of speeltuin, een akker van een boer die stopt. In een stedelijke context zien we heel wat samentuinen ontstaan omdat het gebrek aan groene omgeving als een gemis wordt ervaren.

Ook zien we verschillen in de politieke landschappen en financiële middelen. In Brussel en Vlaanderen zijn er projectoproepen voor moestuinen en in Wallonië zijn er geen specifieke middelen voor burgers die een moestuin willen beginnen. In Vlaanderen organiseert de Vlaamse Landmaatschappij sinds 2012 een projectoproep voor zowel collectieve moestuinen als volkstuinten. Het Vlaamse beleid stimuleert dus de oprichting van moestuinen met financiële middelen. Ook in Brussel ondersteunt de regionale overheid moestuinen via een projectoproep. In Brussel zijn “Le Début des Haricots” en “Collectief ipé” de uitvoerorganen van een gedeelte van de Brusselse overheid, terwijl Velt vzw in Vlaanderen en RCR in Wallonië eerder onafhankelijke organisaties zijn. Velt heeft als enige een ledenstructuur, terwijl bij de andere organisaties de deelnemers aan de moestuinen niet aan de organisatie gebonden zijn. Velt begeleidt ook verenigingen, instituten en instellingen, de anderen voornamelijk burgergroepen.

In de onderstaande tabel trachten we de geïnterviewde organisaties te vergelijken qua aanpak. Daarna zoemen we in op de groepsdynamieken in collectieve moestuinen.

	RCR	Le Début des Haricots	Het Collectief ipé	Samentuinen van Velt vzw
Gewest	Wallonië & Brussel	Brussel	Brussel	Vlaanderen, Brussel en Nederland
Beginjaar	2013	2007	2015	2006
Aantal tuinen begeleid?	21	63 (in het kader van de projectoproep)	200+ (uitbouw van een netwerk van Brusselse moestuinen)	120+
Gemiddelde duur begeleiding	6 maanden	1 à 2 jaar	Voortdurende uitbouw van een netwerk	2 jaar
Doelgroep	Alleen groepen van burgers	Groepen van burgers die deelnemen aan de projectoproep van Leefmilieu Brussel + organisaties	Alle groepen van collectieve moestuinen in Brussel	Lokale initiatiefnemers: burgers, verenigingen en gemeenten

Sociale dynamieken in collectieve moestuinen

Alle geïnterviewde organisaties voor deze publicatie hechten veel aandacht aan groepsvorming bij de begeleiding van collectieve moestuinen. Hun ervaring leert dat een gezonde groepsdynamiek de duurzaamheid van een collectieve moestuin positief beïnvloedt.

Of zulke initiatieven verder leven dan de opstartfase, hangt vaak samen met de dynamiek en het goed functioneren van de groep. Met andere woorden, naast de begeleiding kijken we nu naar de autonomie en duurzaamheid van burgergroepen in collectieve moestuinen. Wat zijn de ervaringen van moestuinorganisaties met groepsvorming en andere sociale aspecten die de groepsdynamiek beïnvloeden? Eerst focussen we op algemene kenmerken van moestuinen (sociaal profiel, eigenaarschap/participatie en de buurt), daarna gaan we dieper in op groepsvorming (leiderschap, aanpassingsvermogen, collectieve en individuele ruimten en diversiteit). Aan de hand van voorbeelden uit de drie landsregio's komen we tot enkele bedenkingen en aanbevelingen.

Sociaal profiel van het moestuinpubliek

Vooreerst is er een duidelijk verschil merkbaar tussen het doelpubliek in moestuinen. Dat verschil begint bij de initiatiefnemers: zijn het burgergroepen of instellingen (zoals scholen, OCMW 's, sociale huisvestingsmaatschappijen of rust- en verzorgingstehuizen)? Bij de eerste groep is het publiek meestal heel zelfredzaam, bij de tweede is dat minder het geval.

“Bewoners van sociale woningen tonen veel belangstelling, maar hebben meer ondersteuning en begeleiding nodig”

Deelnemers uit de twee groepen kampen vaker met socio-economische problemen of hebben zorg nodig. Bij sommige doelpublieken die via een instelling worden aangesproken is de afhankelijkheid van begeleiding bij de moestuin groter. Aline Dehasse van Le Début des Haricots vertelt: “Soms komen groepen eerder bij ons terecht via verenigingen, wijkhuizen, sociale huisvestingsmaatschappijen of projecten rond sociale cohesie. De groepen bewoners van sociale woningen, bijvoorbeeld, die duidelijk niet van hetzelfde milieu zijn, kennen vaak socio-economische moeilijkheden en hebben nog nooit deelgenomen aan een collectief burgerinitiatief. Ze hebben wel zin en tonen erg veel belangstelling, maar hebben

meer ondersteuning en begeleiding nodig” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel). In dat geval, stelt Aline Dehasse, moet er ook een animator of een sociaal werker op het terrein aanwezig zijn om hen gedurende heel het project te begeleiden, anders werkt het niet.

Burgerinitiatieven daarentegen krijgen hulp bij de opzet van het project en worden dan geacht zelfredzaam te zijn. “We hebben groepen die meer op hun gemak zijn, hoogopgeleid, met ruime ervaring in actie voeren of collectief engagement, en die dus vrij makkelijk een burgerinitiatief op het getouw zetten” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

Burgerinitiatieven hebben dus een verschillend sociaal profiel in vergelijking met organisaties die een moestuin opstarten. De burgergroepen met een hoge mate van zelforganisatie zijn vaker mensen van een middenklasse. Dat heeft ook invloed op de groepsdynamiek, omdat het meestal mensen zijn die samen beslissingen nemen en een gelijke verantwoordelijkheid dragen. Organisaties beginnen een moestuin in functie van een kwetsbaarder doelpubliek. Kwetsbare groepen die via een organisatie moestuinen bereiken hebben meestal een extra stimulans van een animator nodig om door te zetten.

Eigenaarschap en participatie

Stel, je bent een organisatie, een overheid of een bedrijf en je wil moestuinieren aanmoedigen en beginnen met het project van een collectieve moestuin. Dan is het belangrijk om stil te staan bij de participatie van buurtbewoners en deelnemers, en het waarborgen van een gevoel van eigenaarschap.

We hebben het al gehad over het verschil tussen collectieve moestuinen die ontstaan uit burgergroepen en andere die ontstaan vanuit organisaties, overheden of bedrijven. In de eerste groep ligt de participatie of het willen deelnemen aan een initiatief meestal aan de oorsprong van het project. Hoewel dit misschien evident lijkt is participatie van de gebruiker in beide gevallen erg belangrijk.

“Wanneer mensen te weinig inspraak hebben, kunnen ze ook geen eigenaarschap creëren”

De Vlaamse Landmaatschappij, die projectoproepen rond moestuinen organiseert, weet dat “het van de mensen zelf moet komen en van de groep: dat is eigenaarschap” (Paul Van der Sluys, VLM).

Wanneer mensen te weinig zelf geconsulteerd zijn of te weinig inspraak hebben, kunnen ze ook geen eigenaarschap creëren. We bespreken hier enkele voorbeelden van projecten die tot stand gekomen zijn vanuit een externe organisatie. Het begint al bij de opzet. Is er een vraag vanuit de buurtbewoners voor een collectieve moestuin?

“We zijn betrokken bij de aanleg van een moestuin in een complex van sociale woningen met leefloners. Er is een budget voorzien, maar niemand hoeft het. Het is niet dit initiatief dat de inwoners zal mobiliseren, maar het budget moet nu eenmaal worden gebruikt voor een moestuin. En dus bekijken we hoe we een project kunnen ontwikkelen dat wel degelijk om landbouw draait, maar dat ook beantwoordt aan de behoeften van de wijk” (Sophie Dawance, Collectief ipé, Brussel).

Soms hebben de buurtbewoners geen interesse in een moestuin, of geen zin om zich helemaal te engageren, vrijwilliger te zijn en veel tijd in de organisatie te steken. “In bepaalde gevallen – bijvoorbeeld bij wijkcontracten – zijn er aanzienlijke middelen voorzien om een moestuin en een nieuwe infrastructuur aan te leggen, maar gaat het initiatief niet uit van de bewoners. Er is ook een verschil tussen iemand die op de algemene vergadering heeft gezegd dat hij een moestuin wil en iemand die zich effectief wil engageren. Soms zijn er dus moestuinen die worden aangelegd met de grote middelen, terwijl de bewoners amper participeren” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

De drie organisaties weten uit ervaring dat er vaak specifieke fondsen worden vrijgemaakt voor de infrastructuur van een moestuin, maar dat er af en toe een gebrek is aan visie op het gebruik van de moestuin door mensen en op de duurzaamheid van het initiatief.

Praktijkverhaal: Biodipap-projecten Wallonië

“Het is de duurzaamheid die telt. Het gaat niet gewoon om een mooie moestuinbak”

In het kader van de Biodipap-project in de Waalse scholen waren er subsidies beschikbaar voor het materiaal en de aanleg. De scholen kregen dus bakken en gereedschap, en konden investeren in de lancering. Er was echter niets voorzien om de groepen te begeleiden. Een klas van 23 leerlingen rond vier bakken, met een leerkracht die niets kent van een moestuin. Een mooi initiatief, maar als er voor de rest niets is en als het pedagogische team of de kerngroep niet de competenties heeft om het project op te volgen, eindigt alles zoals het begon. In een dergelijk geval moet je begeleiding voorzien op een redelijke tot zelfs lange termijn, om ervoor te zorgen dat het collectief rond de moestuin voldoende kennis en ervaring opdoet. De duurzaamheid is belangrijk, niet het feit dat je een mooie bak in de wijk of op de speelplaats hebt staan. (Anissa Ouertani, RCR, Wallonië)

www.gestiondifferenciee.be/professionnel/appel-a-projet-biodipap_-biodiversite-et-batiments-publics/291/2

Wanneer je participatie en duurzaamheid wil waarborgen, is het in sommige gevallen een beter idee om vooral ook de begeleiding ervan te financieren. Het aanzwengelen van participatie leidt tot eigenaarschap en zo bekom je dat het initiatief ook door buurtbewoners getrokken wordt. Dat zorgt dan weer voor duurzaamheid.

De buurt

Kan de moestuin ook de sociale relaties in een buurt versterken? Overstijgt de moestuin de invloed van die enkele mensen die komen tuinieren en is er een maatschappelijke meerwaarde voor de buurt? Met andere woorden, komen burensamen in de moestuin en worden mensen uit de buurt uitgenodigd of betrokken bij de moestuinactiviteiten? Komen de meeste deelnemers uit de buurt? Wordt er een link gelegd met andere buurtinitiatieven en buurtverenigingen?

Zoals eerder aangehaald zijn er veel collectieve moestuinen die samenwerken met rusthuizen, sociale huisvestingsmaatschappijen, scholen en andere externe organisaties.

We zien ook dat sommige projectoproepen de impact op de buurt van collectieve moestuinen benadrukken. Een voorbeeld is "Inspireer de wijk" / "Inspirons le quartier" van Leefmilieu Brussel. Hier heeft men al een vooropgesteld doel om heel de wijk bij een moestuin te betrekken door burgers voor te stellen een moestuin te combineren met een buurtcompostbak, culinaire workshops, vergroening van de huisgevels of andere activiteiten. Er is dus een tendens om de activiteiten van moestuinen open te trekken naar de buurt.

Toch denkt Sophie Dawance van Collectief ipé Brussel dat het beïnvloeden van de buurt via een collectieve moestuin vaak een externe wens is die niet altijd strookt met de motivatie van mensen die komen tuinieren. "Vanuit het standpunt van de overheid moeten moestuinen de wijk iets bijbrengen. Is dat altijd nodig? Ideaal gesproken moet de moestuin openstaan voor de wijk, maar we definiëren vaak allerlei doelstellingen van buitenaf: de tuinen moeten mensen verbinden, moeten iets creëren. De mensen zelf hebben misschien alleen zin om samen te zijn, om te tuinieren met anderen – die niet noodzakelijk verschillen van henzelf" (Sophie Dawance, Collectief ipé, Brussel).

We hangen verschillende doelstellingen aan moestuinen. Moestuinen moeten sociale cohesie creëren, het zijn ontmoetingsplaatsen, het zijn sociale experimenten, ze komen ten goede aan de wijk, ze maken een ecologische samenleving mogelijk. Maar soms komt dat niet overeen met de motivatie van mensen in moestuinen. Uit interviews met 13 tuiniers in Brusselse moestuinen blijkt dat tuiniers om de volgende redenen deelnemen: "Het gaat over contact met de natuur. Mensen hebben behoefte aan een plek waar ze kunnen werken in de open lucht. Er zijn te weinig tuinen in de stad en ze gaan op zoek naar het zorgeloze gevoel van hun kindertijd". Hieruit spreekt niet meteen de motivatie om meer betrokken te zijn bij de buurt.

Een oplossing voor het afstemmingsprobleem tussen de externe wensen om de moestuin open te stellen voor de buurt en de motivatie van de deelnemers zelf, is de tuin zo in te richten dat verschillende functies mogelijk zijn en kunnen worden ingevuld door de deelnemers. Anissa Ouertani legt uit: "Ik heb de indruk dat een moestuin een wijk verbindt wanneer hij op een multifunctionele manier is ontworpen. Hij moet dus niet uitsluitend dienen om groenten te kweken, hij moet mensen verbinden. Wanneer een moestuin meerdere functies heeft, kan hij bijvoorbeeld ook worden gebruikt om een groot feest te organiseren. Je moet dus aanvaarden dat de moestuin zijn eigen leven leidt, zijn eigen karakter krijgt en beantwoordt aan de noden van zijn wijk. Hoe meer diversiteit en openheid, hoe makkelijker de mensen er elkaar zullen ontmoeten" (Anissa Ouertani, RCR, Wallonië).

"De moestuin moet niet uitsluitend dienen om groenten te kweken, hij moet mensen verbinden"

Moestuinen hebben als ontmoetingsplek het potentieel om sociale cohesie in de buurt te creëren, maar het is niet zeker dat de deelnemers die openheid naar de buurt ook nastreven. Het is belangrijk om een moestuinproject af te stemmen op de motivatie van de deelnemers. Wanneer men verschillende functies van een collectieve tuin toelaat en vertrekt van de noden en capaciteiten van de deelnemers, dan kan een collectieve moestuin meer beantwoorden aan de noden van de buurt. Maar de slaagkans is het grootst wanneer de motivatie van de deelnemers zelf komt en de beweging van binnenuit wordt gestart.

Leiderschap, “trekkers” en kerngroep

De moestuinorganisaties merken op dat er steeds een paar personen de motor of trekker van een collectief moestuininitiatief zijn. Het is ook daarom dat ze aanmoedigen om bij de begeleiding reeds met een kleine kerngroep te starten.

Leiders of motiverende mensen helpen de moestuin opstarten en mobiliseren anderen om mee te doen. Vaak zijn het enkele personen die de ‘trekkersrol’ op zich nemen en in de verdere loop van het project nauw bij de moestuin betrokken blijven. In het volgende voorbeeld zien we dat het project blijft voortbestaan als deze kerngroep elkaar al kent, bijvoorbeeld omdat ze vrienden zijn. “De moestuin Humus in Ohey is er gekomen op initiatief van twee vrouwen. Zij vormden de harde kern en kregen het gezelschap van vier of vijf vrienden. Beide dames waren de spil van het project, maar drie, vier, vijf enthousiaste mensen stapten mee in het verhaal en richtten zelfs een vzw op” (Anissa Ouertani, RCR, Wallonië).

Sterk afhankelijk van de motivatie van enkele personen kan zowel positief als negatief zijn. “Vaak zijn er leiders, trekkers die het project voor een groot stuk dragen. Dat is gevaarlijk. Alles kan vlot lopen, maar als één persoon het niet meer ziet zitten, kan het initiatief in elkaar stuiken” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

“Leiders helpen de moestuin opstarten en mobiliseren anderen om mee te doen”

Wanneer een groep erg afhankelijk is van de motivatie van enkele personen, is dat natuurlijk een risico. Naast het uitdoven van de motivatie bij de ‘trekkers’, is er het gevaar dat enkele personen te veel ‘macht’ naar zich toe trekken.

Een mooi voorbeeld van leiderschap in deze situaties is iemand die anderen enthousiasmeert, maar die zelf niet te veel plaats inneemt, zoals in het volgende voorbeeld.

Een derde weg tussen negatieve en positieve leiders

Les Potageois in Oudergem is een tuin op het dak van een gemeentelijk sportcentrum. Dankzij een niveauverschil sluit hij aan op het tegenoverliggende terrein. Hij torent dus niet echt boven de omgeving uit. De grote tuin bestaat uiteraard volledig uit bakken. Er is ook een kippenhok en er loopt een project voor de bouw van een zeer grote serre, die erg mooi wordt. De mensen zijn op zoek naar geld, want de kosten zullen hoog oplopen. Dat doen ze allemaal zelf.

In de tuin hebben alle deelnemers hun eigen bak, maar de groepsdynamiek is belangrijk. De mensen kweken samen. Bijna elke zondag houden ze een brunch in de tuin. Zo ontstaan er sterke banden, ook al zijn er sommigen die zich helemaal niet in de groepsdynamiek inschakelen.

Op het vlak van leiderschap is er een bijzondere dynamiek. Enkele mensen zijn zeer sterk geëngageerd, zonder de touwtjes in handen te nemen of het leiderschap op te eisen. Ze zijn vaak aanwezig en geven de anderen vertrouwen. In deze groep voel je dat er een positieve dynamiek heerst, met een aantal mensen die hun verantwoordelijkheid nemen en zich inzetten voor het project, zonder verpletterend leiderschap. Ze geven de anderen vertrouwen, door op een fijne manier te zeggen: "Jij kan dat". Ik vind dat uitzonderlijk. (Sophie Dawance, Collectief ipé, Brussel)

www.potagersurbains.be/temoignages/

In het algemeen lijkt de praktijk uit te wijzen dat het goed functioneren van de groep vaak staat of valt met de motivatie en het enthousiasme van enkele personen uit de kerngroep.

Aanpassingsvermogen van de groep

Op lange termijn kunnen heel wat veranderingen optreden voor moestuingroepen. Hoe ze daarmee omgaan is bepalend voor hun voortbestaan.

Burgerinitiatieven kennen een cyclische werking: sommige personen engageren zich op korte termijn, andere blijven langer, nieuwe personen komen erbij en andere vallen af.

Soms wordt de voortgang van het project in vraag gesteld omdat er zich moeilijkheden voordoen in de groep. Er is het gevaar dat enkele personen te veel 'macht' naar zich toe trekken of dat persoonlijkheden botsen. Aline Dehasse heeft het in het volgende voorbeeld over een intern conflict bij de collectieve moestuin van Tour & Taxis in Laken, Brussel. "Een groep inwoners-tuiniers heeft het project overgenomen. Dat liep enkele jaren goed en de moestuin was bijzonder dynamisch. Dan ontstond een zwaar intern conflict met enkele personen die de macht wilden overnemen. Dergelijke zaken gebeuren.

We merken vaak dat het precies conflicten en problemen met het groepsbeheer zijn die projecten in gevaar brengen" (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel). Volgens de visie van Le Début des Haricots, het Collectief ipé, RCR en Velt is het niet de bedoeling dat enkele personen de macht naar zich toe trekken. Deze organisaties promoten eerder een horizontale werking waarin iedereen mee kan beslissen.

"Spanningen zijn een teken dat er iets beweegt en dus niet per se negatief"

Het komt ook voor dat de moestuin van buiten bedreigd wordt door vandalisme, de opzeg van een gebruiksovereenkomst met de terreineigenaar of het wegvallen van begeleiding en subsidies. "De laatste twee, drie jaren is de tuin gekraakt door jongeren – we weten niet precies wie. Er kwam meer en meer vandalisme. De serre en de droogtoiletten zijn in brand gestoken. Het gaat hier om een project dat zeer goed liep, maar dat nu door niemand meer wordt gesteund. De groep heeft het moeilijk om er weer bovenop te komen. Bovendien zijn er de vastgoedperikelen rond Tour & Taxis.

De eigenaar van de gebouwen wil de tuin wel laten bestaan, maar ondertussen is het niet echt duidelijk wat de toekomst zal brengen. Men wil ook niet dat de zone ten prooi valt aan vandalisme en delinquentie. Ik probeer de mensen te helpen en een nieuwe start te bieden via de projectoproep, maar volgens mij hebben ze meer steun nodig" (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

Wellicht is er nood aan een afsluiting die de grens aangeeft tussen de tuin en de publieke ruimte of aan iemand die let op de omgeving. Sommige braaklanden kunnen door hun open karakter al snel het gevoel van een "no-gozone" geven volgens Aline Dehasse. Sociale controle is volgens Sophie Dawance (het Collectief ipé, Brussel) soms een oplossing voor bedreigingen en vandalisme van buitenaf.

Maar verandering en dynamieken kunnen ook positief zijn. Anissa Ouertani van Le Réseau de Consommateurs Responsables geeft een waardevolle raad: "Spanningen zijn een teken dat er iets beweegt en dus niet per se negatief. Ze bieden kansen. We analyseren het beslissingsproces en proberen oplossingen uit de groep naar boven te laten komen door afstand te nemen en op een andere manier te denken". Burgergroepen transformeren soms tot nieuwe soorten organisaties, zoals het voorbeeld van Humus in Ohey.

Burgerproject evolueert tot opleidingscentrum: de moestuin Humus in Ohey

In Ohey starten twee vrouwen een collectieve moestuin op met vrienden. Ze willen van bij de start een plaats van rust creëren, waar het aangenaam vertoeven is. Het project is niet uitsluitend gericht op voedselproductie, maar eerder op het delen van knowhow. De moestuin moet een plek van schoonheid worden, waar men naartoe kan komen zonder te moeten werken. Een van de vrouwen mediteert en is kunstenaar. Ze wil dan ook een artistieke ruimte doen ontstaan. Een heel mooi project met een fijne intentie, dat draait rond de twee initiatiefneemsters. Eerst worden collectieve open werven georganiseerd, waar iedereen naar believen een handje kan komen toesteken. Dat draait aanvankelijk goed, maar na zes maanden tot een jaar wordt de groep sympathisanten kleiner, tot ze uiteindelijk verdwijnt. Iedereen keert terug naar zijn eigen tuin en het idee van een collectief wordt opgegeven. De vrouwen blijven achter met een terrein dat te groot is om te onderhouden, te bewerken en mooi te houden. Bij de collectieve werven dagen nog slechts twee of drie personen op, terwijl dat er vroeger tien tot vijftien waren. De mensen verliezen hun belangstelling.

Dan hebben ze het idee om het project nieuw leven in te blazen. Ze winnen advies in en organiseren activiteiten in de moestuin – niet langer open en vrij toegankelijk, maar betalend. Ze vragen daarnaast een kleine bijdrage in de vorm van kennisoverdracht. Zo creëren ze een cyclus van opleidingen die het hele jaar door in de moestuin plaatsvinden. Elke dinsdag komen de deelnemers werken in de tuin, maar ze schrijven zich ook in voor een opleiding over de technieken voor het bewerken van een familiale moestuin. Ze leren permacultuur en biodynamische landbouw kennen en leggen heuvels aan. Ze leren op het terrein en keren naar huis terug met nieuwe kennis die ze in hun eigen tuin kunnen testen. Het belangrijkste is dat de mensen komen, dat ze zich inschrijven. Het team verandert elk jaar. Er is een ploeg van tien tot vijftien stagiairs of leerlingen die het project begeleiden. De tuin wordt dus regelmatig onderhouden en er is een kleine collectieve spaarpot voor de aankoop van materiaal.

Dit aanvankelijke burgerproject is dus uitgegroeid tot de vzw Humus. De initiatiefneemsters hebben eerst een structuur opgezet zoals in een klassieke vzw en zich nadien opnieuw gericht op burgerschap en sociale banden. (Anissa Ouertani, Le Réseau de Consommateurs Responsables, Wallonië)

De voorbeelden tonen aan dat dynamisme voor de groep belangrijk is, maar ook dat openstaan voor verandering en omgaan met conflicten essentiële factoren zijn voor de duurzaamheid van een collectieve moestuin.

Individuele en collectieve ruimten in de moestuin

Zorgen individuele en collectieve percelen ook voor individuele en collectieve dynamieken in de groep? Kies je best voor individuele of collectieve percelen in een moestuin?

Vooral in de stad is er grote vraag naar individuele percelen, omdat inwoners er vaak geen tuin hebben. De wachtlijsten zijn dan ook lang. “Vele mensen zijn op zoek naar een terrein voor een moestuin, maar niet iedereen wil zich engageren in een collectief project. Individuele percelen in Brussel worden steeds zeldzamer en in bepaalde gevallen gebruikt als bouwgrond. Terreinen verdwijnen, er is meer en meer vraag en de bestaande gronden werken met wachtlijsten zodat de mensen niets vinden. Sommigen willen trouwens niet meewerken aan een collectieve moestuin, terwijl anderen absoluut op zoek zijn naar een groepsproject” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

Een voordeel van gedeelde percelen zijn de mogelijke contacten. Er is immers interactie nodig is om te overleggen wat gezaaid wordt en wie bepaalde activiteiten voor zijn rekening neemt. Er zijn ook gewassen die beter groeien op een groot, gedeeld veld (pompoenen bijvoorbeeld), vertelt Anissa Ouertani (Le Réseau de Consommateurs Responsables, Wallonië). Anderzijds kunnen gedeelde percelen het probleem kennen dat niemand er zich verantwoordelijk voor voelt en dat de gewassen aan hun lot worden overgelaten. Collectieve percelen wil niet per se zeggen dat de groep goed werkt. Want, vertelt Aline Dehasse, “in bepaalde groepen loopt het niet. Er zijn spanningen en conflicten over de manier om de ruimte te beheren en over wat ze op welke plaats en op welke manier gaan planten” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

Het kiezen voor individuele percelen betekent niet dat er geen interactie is tussen de mensen. Aline Dehasse geeft het voorbeeld van een moestuin in Vorst: “Een zeer positieve ervaring. De tuin ligt een wijk met sociale woningen. De gemeente stelde het terrein ter beschikking en besliste het op te delen in individuele percelen. Ze kregen 10 m² per gezin en er zijn een tiental gezinnen. Ze genieten een behoorlijke efficiënte steun van de vereniging voor sociale cohesie van Vorst. Mensen engageren zich sneller via individuele percelen en er ontstaan heel wat onderlinge banden. Er is een groepsdynamiek en ze wisselen planten uit, ook al was er geen echt collectief project bij de start. De tuin is echter niet zo groot en de percelen liggen dicht bij elkaar, zodat er toch iets collectiefs ontstaat” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

Zowel Velt als RCR stelt vast dat in de praktijk vele moestuinen zowel individuele percelen als collectieve ruimten hebben. Anissa Ouertani bedenkt een hybride systeem dat goed zou kunnen werken. Bijvoorbeeld door eerst bij te dragen aan het collectieve perceel en dan pas toegang te hebben tot een individueel perceel of door aan te moedigen om een deel van de werktijd te besteden aan het collectieve perceel, alvorens een individueel perceel te krijgen. Ook bij Velt Koekelberg hanteren ze deze aanpak. In de praktijk zijn er veel meer nuances tussen die twee vormen (collectief – individueel), besluit Anissa Ouertani (RCR, Wallonië).

Een moestuin blijkt nooit te bestaan uit enkel collectieve of individuele ruimten. Individuele percelen sluiten interactie niet uit en collectieve percelen bevorderen niet altijd de groepssfeer. In de praktijk blijken alle organisaties voorstander te zijn van hybride vormen.

Groepsidentiteit en gemeenschappelijke waarden

Bij het toetreden tot een bestaande moestuin speelt het identiteitsgevoel een grote rol. Mensen tasten af of de anderen in de groep op hen lijken of niet.

Aan deze dynamieken van groepsidentiteit zijn twee kanten. Aan de ene kant kan dit een enorme verbindende kracht geven. Er kunnen vriendschappen ontstaan zoals in het voorbeeld van Anissa Ouertani (RCR, Wallonië).

Gedeelde waarden als bindmiddel in de groep

De deelnemers kwamen op de eerste plaats om te leren. Toen er op het einde van de opleiding werd gevraagd wat hen was bijgebleven, hadden ze het echter over de gemeenschap. Velen kwamen immers naar hier om het gezelschap op te zoeken van mensen die gelijkaardige waarden delen. Zo ontstonden vriendschappen, want samen een cyclus volgen van een volledig seizoen schept banden. Drie dagen lang leren hoe je een insectenhotel bouwt, was nog een andere ervaring. Ook dat voelde aan als een volledige seizoenscyclus en dus groeiden er vriendschappen. De mensen bleven met elkaar in contact, zelfs als ze ver van elkaar woonden (of toch niet zo ver, ontdekten ze). Ze gingen in hun eigen woonplaats met een project van start. In het begin kwamen mensen dus om kennis op te doen, maar wanneer ze vertrokken, voelden ze zich verbonden met een gemeenschap. Het project startte lokaal, maar breidde zich stilaan uit. Ook als mensen van ver komen, voelen ze zich verenigd door hun gemeenschappelijke waarden. (Anissa Ouertani, RCR, Wallonië)

Aan de andere kant houdt dit sterke "wij-gevoel" ook een aspect van uitsluiting ten opzichte van anderen in. Anissa Ouertani (RCR, Wallonië) legt uit: "Zodra je te veel mensen hebt die op elkaar lijken, zeggen anderen die naar de groep kijken: "Ja maar, er zijn er te veel die op elkaar lijken en niet op mij, dat durf ik niet". Iemand die zich in de minderheid voelt, kan dus afhaken. Het ligt erg moeilijk. Enerzijds ben je op zoek naar mensen om het project op te starten, anderzijds bestaat het gevaar dat een te homogene kerngroep mensen met andere ideeën of minderheden afstoot" (Anissa Ouertani).

Het inwaartse groepsgevoel kan heel sterk verbinden bij moestuinen en sommige personen zijn daar ook naar op zoek. Groepsidentiteit kan zorgen voor een sterke interne groep, maar kan ook uitsluiting met zich meebrengen van mensen die een andere identiteit uitdragen. Als enkel mensen met dezelfde waarden samenkomen, kan je je de vraag stellen of moestuinen alleen bestaan uit heel homogene groepen van mensen met dezelfde sociale achtergrond.

Diversiteit komt niet vanzelf

De collectieve moestuin wordt vaak beschreven als een ontmoetingsplaats, waar iedereen binnen een bepaalde reikwijdte kan samenkomen en daar de mogelijkheid heeft om anderen te ontmoeten. Deze theoretische mogelijkheid botst soms met de praktijk.

De organisaties proberen actief mensen met verschillende culturele achtergronden, mensen uit verschillende sociale klassen en bijvoorbeeld in situaties van kansarmoede te betrekken bij moestuinen. Maar mensen met een verschillende sociale achtergrond laten samenwerken in een moestuin blijkt niet vanzelfsprekend in de praktijk.

Twee socioculturele groepen die zich niet mengen: moestuin Espace S in Brussel

De moestuin Espace S is door de stad Brussel opgestart, aanvankelijk in samenwerking met een ontmoetingshuis voor senioren. Hij is interessant om twee redenen. De senioren bewerken een collectief perceel en het is mooi om te zien hoe deze mensen vrienden geworden zijn. Eenmaal per maand genieten ze bijvoorbeeld samen van een brunch. Dat hebben we proberen te tonen in de film. Iedereen maakt thuis stekken en andere dingen klaar om mee naar de tuin te brengen. Het project is binnengedrongen in hun leven, hun huis, hun interieur. De moestuin creëert een sterke band tussen zeer verschillende mensen. Anderzijds wordt het perceel ernaast ingenomen door bewoners van de naburige sociale woningen, met een groot aandeel immigranten. Je voelt de sterke samenhang in de groep van de senioren, maar het samenleven tussen beide percelen – de mensen uit de sociale woningen en de senioren – is ontzettend moeilijk. Er zijn geen echte conflicten, maar veel scheelt het niet. Er is geen communicatie tussen beide groepen en er heerst veel wantrouwen. De kinderen die er spelen, beschadigen met hun bal al eens een plantje... Hier zie je dus hoe de sterke dynamiek binnen een groep gepaard gaat met een moeilijke relatie ten opzichte van mensen buiten de groep. (Sophie Dawance, Collectief ipé, Brussel)

www.potagersurbains.be/temoignages/

Moestuinorganisaties hebben het erover dat de sociale groepen in moestuinen eerder homogeen zijn, hoewel de tuinen in theorie “open” en “neutrale” ontmoetingsplekken zijn. “Over het algemeen stellen we vast dat de socioculturele mix niet zo evident is. Het gaat nochtans om ontmoetingsplaatsen die openstaan voor iedereen. Soms verloopt dat vlot, maar we hebben vaak de indruk dat het publiek zeer homogeen is” (Aline Dehasse, Le Début des Haricots, Brussel).

Anderen vinden het normaal dat sociaal en cultureel verschillende mensen samenbrengen nu eenmaal niet vanzelf gaat. Daar moet moeite in gestoken worden, volgens Anissa Ouertani. “Het is niet zozeer een utopie, maar ik geloof wel dat het iets is dat niet vanzelf gaat en waaraan je aandacht moet besteden. Het ligt niet voor de hand dat alle wijkbewoners elkaar op die plek ontmoeten” (Anissa Ouertani, RCR, Wallonië). De tip van Anissa Ouertani: voeg diversiteit vanaf de opzet van het project toe aan de doelstellingen en voorzie een persoon die erop toeziet of begeleidt.

“In een collectieve moestuin kunnen mensen met elkaar in contact komen die dat anders misschien niet zouden doen”

Er zijn natuurlijk uitzonderingen. Volgens Sophie Dawance bestaan er tuinen met individuele percelen, zoals bij het “Contrat de Quartier Masui”, waaraan een grote groep migranten deelneemt. Deze mensen beheersen de taal niet altijd goed en communicatie kan moeilijk zijn. Maar voor hen kan het een manier zijn om bij een initiatief betrokken te zijn door op een actieve wijze hun stempel te drukken op het landschap (Sophie Dawance, Collectief ipé, Brussel). Sophie Dawance van Collectief ipé merkt wel degelijk een gedragsverandering op bij mensen in dit soort diverse tuinen. “De mensen zeiden: “In die moestuin ben ik geen racist, maar daarbuiten...”. Ergens brengt de tuin dus uitwisselingen tot stand en ontstaan er banden die er elders niet komen” (Sophie Dawance, Collectief ipé, Brussel).

Een voordeel van de collectieve moestuin is dus dat het een plek is waar mensen in contact met elkaar kunnen komen, mensen die dat anders misschien niet zouden doen. Want er is een verschil tussen hoe mensen zich gedragen in de afbakening van een moestuin en daarbuiten. In vergelijking met de publieke ruimte, waar afstand en anonimiteit het gedrag bepalen, is de moestuin een semipublieke ruimte waar de afstand kleiner is en dus makkelijker praatjes gemaakt worden. Anissa Ouertani laat in het volgende voorbeeld zien dat de “fysieke” en daarmee ook de “sociale” afstand tussen mensen kleiner kan worden. “Het feit dat de percelen naast elkaar liggen is al een eerste stap, misschien een aanzet om later te gaan samenwerken. Het is in ieder geval beter dan elkaar niet te zien. Naast elkaar werken is op die manier een metafoor voor het leven. Niet meer navelstaren en thuis blijven, maar je buur naast je zien en met hem in contact komen is een eerste stap naar een eventuele samenwerking” (Anissa Ouertani, RCR, Wallonië).

Via samenwerking met organisaties kan men verschillende sociale groepen samenbrengen. Wanneer organisaties hun doelpubliek direct aanspreken, kan er zo proportioneel een verscheiden publiek worden gecreëerd in de moestuin, beweert Anissa Ouertani van Réseau de Consommateurs Responsables. Ook het voorbeeld van de Wereldtuin van Velt laat zien dat het wel mogelijk is om mensen in situaties van kansarmoede en met verschillende culturele achtergronden te laten deelnemen aan de moestuin.

Praktijkverhaal: Diverse “Wereldtuin” Menen, Velt Vzw

“Eigenlijk”, zegt Sylvie Declercq, kernlid van de vrijwilligersgroep in de Wereldtuin, “komen sommigen hier eerder uit noodzaak en anderen eerder als hobby”. Er zijn dus mensen met verschillende motivaties en van verschillende sociale klassen aanwezig in de tuin. De percelen zijn ingedeeld per persoon of per organisatie. Verschillende percelen behoren toe aan bewoners van het Opvangcentrum voor asielzoekers van het Rode Kruis, dat op wandelafstand van de tuin ligt. De bewoners van dat centrum komen vaak in groep, ze verwijderen onkruid en spitten de grond om. De Wereldtuin dankt zijn naam aan de vele bewoners van dit opvangcentrum, die uit verschillende delen van de wereld komen en die hielpen bij de opstart van de tuin. Tijdens hun asielprocedure, die van enkele maanden tot soms twee jaar kan duren, komen vluchtelingen er tuinieren. Ze delen de groenten en fruit met andere asielzoekers of verwerken ze tot een zelfbereide maaltijd. “Voor bepaalde mensen van die groep blijkt het een ontmoetingsplek te zijn met de lokale bevolking, het is een soort integreren. Ook vinden ze er de mogelijkheid om buiten te zijn, in beweging te blijven, of om een aangename en nuttige activiteit te doen”, vertelt Sylvie Declercq. Dat werkt ook bij sommigen: ze blijven terugkomen naar de tuin, ook al hebben ze hun intrek genomen in een eigen huis in de buurt.

Andere percelen worden bewerkt door personen in een arbeidszorgtraject – mensen die niet, niet meer of nog niet terechtkunnen op de reguliere of beschermde arbeidsmarkt. Ze telen enkele groenten die ze gratis aanbieden tijdens de voedselbedeling in samenwerking met het OCMW. Ze zorgen voor een andere diversiteit aan mensen in de moestuin. Ook de personen die van het dagcentrum van het nabijgelegen psychiatrisch ziekenhuis komen, bieden een andere vorm aan diversiteit. Naast de organisaties die in de Wereldtuin aanwezig zijn, hebben veel buurtbewoners individuele percelen.

Sylvie merkt op dat er buiten het tuinieren minder sociale activiteiten worden georganiseerd dan in het begin. Vroeger kon de aanwezigheid van een betaalde medewerker extra activiteiten zoals het Samen Koken (een project van Velt vzw) organiseren en stimuleren. Nu er enkel vrijwilligers zijn, is het moeilijker om dat er naast de kernactiviteit van moestuinieren bij te nemen. Veel mensen uit de buurt, die uit alle sociale klassen komen, komen gewoon om te tuinieren en hebben niet echt behoefte aan die extra activiteiten. En het is ook moeilijk om in die sociale mix mensen te vinden die een trekkersrol willen en kunnen opnemen.

Samentuinen, Velt vzw: <https://www.velt.be/samentuinen>

Een derde tip om met diversiteit om te gaan in de moestuin is het belang van goede communicatie. Velt onderzocht samen met CEDES, een organisatie die leertrajecten rond armoede aanbiedt, de uitdagingen en mogelijkheden om ook mensen in armoede te betrekken in de samentuin. De aanpak van Velt werd herdacht en in de eerste proefprojecten werd er vooral ingezet op heldere communicatie (met veel beelden), aangepast materiaal voor de opleidingen en nauwe samenwerking met lokale organisaties zoals een OCMW, samenlevingsopbouw of welzijnszorg. Voor mensen die de landstalen niet goed kennen, is een heldere communicatie essentieel.

Sociale klassen, verschillende culturele achtergronden en socio-economische situaties mixen niet vanzelf in de moestuinen. Hoewel er vanuit de organisaties een wil is om meer te diversifiëren en meer via organisaties te werken, lijkt het publiek in de praktijk vaker uniform dan gemengd. We zien in de praktijk drie oplossingen voor het gebrek aan diversiteit in de moestuin: begeleiding inschakelen, werken aan duidelijke communicatie in de moestuin en vanaf de opzet al verschillende groepen aantrekken door samen te werken met organisaties. Een collectieve moestuin is dus niet op zichzelf een mirakeloplossing om diversiteit te stimuleren.

**“Ondanks de wil om te diversifiëren
lijkt het publiek in de praktijk vaker
uniform dan gemengd”**

Zeven aanbevelingen voor wie met collectieve moestuinen aan de slag wil gaan

Uit de ervaringen van de vier organisaties kunnen bij wijze van conclusie enkele aanbevelingen rond sociale dynamieken in moestuinen gedistilleerd die voor zowel organisaties, burgers als lokale overheden interessant zijn.

Doelpubliek

Het publiek in collectieve moestuinen die gestart zijn door burgergroepen heeft vaker een **middenklasseprofiel** en is over het algemeen zelfredzamer dan collectieve moestuinen die gestart zijn door organisaties voor een **kwetsbaar doelpubliek**. Deze laatste hebben baat bij een bredere omkadering, bijvoorbeeld de begeleiding van een sociaal werker.

Eigenaarschap en inspraak

Het is belangrijk dat de gebruikers van een moestuin **zich eigenaar voelen** en voelen dat ze inspraak hebben in de werking ervan. Externe organisaties die moestuinen opzetten, houden hier soms te weinig rekening mee. Sta in de eerste plaats stil bij de bereidheid van de gebruikers om echt actief bezig te zijn met de organisatie van een moestuin.

De buurtklik komt vanbinnen

Bij overheden en organisaties bestaat er vaak de drang om met de collectieve moestuin een positieve impact te hebben op de **buurt**. Op verschillende manieren wordt een integraal buurtproject, gelinkt aan de moestuin, aangemoedigd. Dit strookt niet altijd met de motivatie van de tuiniers zelf, tenzij men een specifiek idee heeft van de noden in de buurt en de functies van de tuin daarop laat inspelen. Dan kunnen gebruikers die functies zelf invullen.

Ondersteunend leiderschap

In het algemeen lijkt de praktijk uit te wijzen dat het goed functioneren van de groep vaak staat of valt met de motivatie en het enthousiasme van enkele personen uit de kerngroep. Een mooi voorbeeld van **leiderschap** in deze situaties is iemand die anderen enthousiasmeert, maar die zelf niet te veel plaats inneemt.

Aanpassingsvermogen van de groep

Conflicten van binnenuit en bedreigingen van buitenaf kunnen het voortbestaan van collectieve moestuinprojecten in het gedrang brengen. Door **veranderingen** als iets positiefs te bekijken kunnen groepen uit impasses raken, bijvoorbeeld door de organisatiestructuur mee te laten evolueren met de omstandigheden.

Combineer individuele en collectieve plekken

De indeling van een moestuin in **collectieve of individuele percelen** kan de groepsdynamiek beïnvloeden. Maar de keuze voor collectieve percelen wil niet per se zeggen dat de groep goed werkt, en het kiezen voor individuele percelen wil niet zeggen dat er geen interactie is tussen de mensen. In de praktijk lijken moestuinen vaker een mix tussen deze twee te vertonen.

Verbondenheid is een mes dat aan twee kanten snijdt

Hoewel de collectieve moestuin een “open” en “neutrale” ontmoetingsplek zou zijn, merken de moestuinorganisaties toch dat de plek vaker een homogeen publiek aantrekt – homogeen op het vlak van culturele achtergronden en socio-economische verschillen. Mensen nemen deel omdat ze de waarden van andere tuiniers delen of omdat ze op andere deelnemers lijken. Dat werkt een groepsidentiteit in de hand en kan een sterk verbindend effect hebben. Aan de andere kant kan het ook voor uitsluiting zorgen naar mensen die zich met een andere sociale klasse, andere culturele achtergronden of andere waarden identificeren.

Een collectieve moestuin is dus niet op zichzelf een mirakeloplossing om **diversiteit** te stimuleren. Het kan wel aangemoedigd worden door duidelijke communicatie, begeleiding of het samenwerken met organisaties met een verscheiden doelpubliek.

Meer weten?

PRAKTISCHE GIDSEN OM EEN COLLECTIEVE MOESTUIN OP TE STARTEN

- **Velt**
https://issuu.com/veltvzw/docs/brochure_samentuinen_2016_lr
- **Le Réseau de Consommateurs Responsables**
www.asblrcr.be/sites/default/files/MANUEL_RCR_Initiatives_ContextesDivers.pdf
- **Le Début des Haricots**
<https://www.potagersurbains.be/documentation/pratiquetechnique/guide-methodologique/>

PROJECTOPROEP

- **Brussel:** "Inspireer de wijk/ Inspirons le quartier"
<https://environnement.brussels/thematiques/ville-durable/mon-quartier/inspirons-le-quartier-l-appel-projets-citoyens>
- **Vlaanderen:** Volkstuinen en collectieve moestuinen
<https://www.vlm.be/nl/nieuws/Pages/Oproep-volkstuinen-2018.aspx>

Van den Bossche, A. (2015), "Vivre ensemble dans le potager : Une approche comparative de trois potagers à Bruxelles" *Mémoire en Anthropologie*, ULB

Videreportages Moestuinen Brussel <https://www.potagersurbains.be/temoignages/>

Dankwoord

Deze bundel zou niet ontstaan zijn zonder de praktijkervaring van vier moestuinexperts. Ik bedank daarom heel graag Sophie Dawance van Collectief ipé, Dorien Pelckmans van Velt vzw, Anissa Ouertani van Le Réseau de Consommateurs Responsables en Aline Dehasse van Le Début des Haricots voor hun enthousiasme om ervaringen uit te wisselen. Ik wil ook Sylvie Declercq, kernlid van de vrijwilligersgroep in de Wereldtuin, bedanken voor haar getuigenis. Een derde dankwoord gaat uit naar Paul Van der Sluys van de Vlaamse Landmaatschappij, die bereid was om zijn expertise over de Vlaamse ruimtelijke context met ons te delen.

Anastasia Van den Bossche is als cultureel antropologe afgestudeerd aan de Universiteit Leiden (Nederland) en Université Libre de Bruxelles. Vooral geïnteresseerd in ecologie en de werking van burgercollectieven, schreef ze haar masterscriptie over sociale relaties in moestuinen. Ze is projectcoördinator bij Vicinia.

OVER VICINIA

Vicina is een kennisplatform voor buurten. Met de Vicinia Atlas, de Buurtlens en de kortlopende experimenten van Vicinia Labs gaan we op zoek naar wat buurten sterker maakt.

Als vzw kan Vicinia rekenen op de actieve steun van BNP Paribas Fortis, bpost, Koning Boudewijnstichting, Matexi en Partena Promeris.

